Central Asian Research Journal of Natural and Exact Sciences
INTERNATIONAL SCIENTIFIC, APPLIED AND THEORETICAL JOURNAL
2026 / № 1(2)
SCIENCE FOR A SUSTAINABLE CENTRAL ASIA

AGROSANOAT MAJMUASIDA SOLIQ RAG‘BATLANTIRISH MEXANIZMLARI VA INVESTITSION FAOLLIK

Rivojidinova Feruzaxon Baxtiyor qizi
Andijon qishloq xo‘jaligi agrotexnologiyalar instituti
Iqtisodiyot ta’lim yo‘nalishi 2-95 guruh talabasi
E-mail: frivojidinova.7@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash sohasiga qaratilgan soliq imtiyozlari va ularning investitsion faollik bilan bog‘liqligi o‘rganiladi. 2025-yilda qabul qilingan PQ-136-son qarori bilan joriy etilgan foyda solig‘i, ijtimoiy soliq va qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha imtiyozlar ko‘rib chiqildi. Maqolaning maqsadi imtiyozlar agrosanoat korxonalarining investitsiya qarorlariga qanday ta’sir qilishini baholash va mavjud tizimni yaxshilash bo‘yicha takliflar berishdir. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, imtiyozlar joriy etilgan davrda meva-sabzavot eksporti qiymati sezilarli oshgan, lekin 2026-yilda o‘sish sur’ati keskin sekinlashgan. Imtiyozlardan hozircha asosan yirik korxonalar foydalanmoqda.

Kalit so‘zlar: soliq imtiyozlari, agrosanoat majmuasi, qayta ishlash, investitsion faollik, qo‘shilgan qiymat, soliq rag‘batlantirish.

Kirish

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash O‘zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilishning asosiy yo‘nalishlaridan biri. Xom-ashyoni shundayligicha sotgandan ko‘ra, uni qayta ishlab sotish ko‘proq daromad keltiradi, yangi ish o‘rinlari yaratadi va qishloq joylarda aholi daromadini oshiradi. Davlat bu sohaga investitsiya jalb qilish uchun avvalo soliq imtiyozlaridan foydalanmoqda.

Prezidentning 2025-yil 8-apreldagi PQ-136-son qaroriga ko‘ra, 2028-yil 1-yanvargacha zamonaviy qadoqda meva-sabzavot realizatsiya qiladigan tadbirkorlik subyektlari uchun foyda solig‘i va xodimlar uchun ijtimoiy soliq stavkalari 1 foiz etib belgilandi. Bundan tashqari, 2025-yil 1-yanvardan qishloq xo‘jaligi korxonalari o‘zi

yetishtirgan mahsulotni (g‘alla va paxtadan tashqari) sotishda QQS nol stavka bo‘yicha hisoblanadi. Lekin bu imtiyozlar amalda qanchalik ishlayotgani, kimga yetib borayotgani va qanday kamchiliklari bor degan savollar hali yetarlicha o‘rganilmagan.

Tadqiqot obyekti — agrosanoat majmuasidagi qayta ishlovchi korxonalar. *Tadqiqot predmeti* — soliq imtiyozlari va investitsion faollik o‘rtasidagi bog‘liqlik. *Ilmiy yangiligi* shundaki, 2025-yildan joriy etilgan imtiyozlar bo‘yicha bu bog‘liqlik rasmiy statistika ma’lumotlari asosida baholandi va imtiyozdan foydalanish shartlarining kichik korxonalarga ta’siri ko‘rsatildi.

Adabiyotlar tahlili

Soliq imtiyozlarining investitsiyaga ta’siri iqtisodiyotda anchadan beri o‘rganiladi. Masalan, Hall va Jorgenson [1967] soliq siyosati korxonaning kapital qo‘yilmalariga qanday ta’sir qilishini nazariy jihatdan asoslab bergan. Zwick va Mahon [2017] esa korxonalar imtiyozga turlicha javob berishini, ayniqsa moliyaviy cheklovlari ko‘p bo‘lgan kichik korxonalar kuchliroq javob qaytarishini ko‘rsatgan. [Yana 2-3 ta xorijiy muallifni qo‘shing.] Umuman, bu ishlarda imtiyoz korxonada qoladigan mablag‘ni ko‘paytiradi, shu mablag‘ qayta investitsiyaga yo‘naladi degan fikr yetakchi. Ba’zi mualliflar esa imtiyozning samarasi uning muddati, shartlari va nazoratiga bog‘liq ekanini, aks holda byudjet bekorga daromad yo‘qotishini yozadi.

O‘zbek iqtisodchilari ishlarida agrar sohaga yangi texnologiya kiritish va qayta ishlash quvvatini oshirish yalpi ichki mahsulotga ijobiy ta’sir qilishi aytiladi, lekin fermer xo‘jaliklari va qayta ishlovchilar ilmiy-texnologik imkoniyatlardan hali kam foydalanishi muammo sifatida ko‘rsatiladi. Soliq salohiyatini baholashga bag‘ishlangan ishlarda esa hudud va tarmoq kesimida tahlil qilish soliq siyosati samarasini oshirishi ta’kidlanadi.

Ko‘rib chiqilgan ishlarda imtiyozlar va investitsion faollik o‘rtasidagi bog‘liqlik nazariy jihatdan yaxshi yoritilgan. Lekin 2025-yildan kiritilgan qayta ishlash va qadoqlash imtiyozlarini real ma’lumotlar bilan baholagan ishlar menga topilmadi. Bu maqola shu bo‘shliqni to‘ldirishga urinadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ishda quyidagi manbalardan foydalandim:

• Milliy statistika qo‘mitasining tashqi savdo, eksport va asosiy kapitalga investitsiyalar bo‘yicha ma’lumotlari;

• Davlat soliq qo‘mitasining soliq imtiyozlari haqidagi ma’lumotlari;

• Qayta ishlash va eksportga oid prezident qarorlari (PQ-136-son va boshqalar);

• Invest Uzbekistan agentligining investitsiya loyihalari bo‘yicha ma’lumotlari.

Tahlilda ikki usuldan foydalandim. Birinchisi qiyosiy tahlil: imtiyoz joriy etilgunga qadar va undan keyingi ko‘rsatkichlarni solishtirdim. Ikkinchisi dinamik tahlil: eksport va investitsiya hajmi yillar bo‘yicha qanday o‘zgarganini kuzatdim. Ma’lumotlar cheklangani va imtiyoz yaqinda kiritilgani uchun kontrol-guruh bilan solishtirish o‘tkazilmadi, shuning uchun natijalarni dastlabki baho sifatida ko‘rish kerak.

Tahlil va natijalar

PQ-136-son qarori bilan joriy etilgan asosiy choralar quyidagilar. Birinchidan, 2028-yil 1-yanvargacha meva-sabzavot mahsulotlarini zamonaviy qadoqlarda realizatsiya qiladigan subyektlar uchun foyda solig‘i va ijtimoiy soliq stavkalari 1 foiz etib belgilandi. Ikkinchidan, 2025-yil 1-yanvardan qishloq xo‘jaligi korxonalarining o‘zi yetishtirgan mahsulotni sotishida QQS nol stavkada qo‘llanadi (g‘alla va paxta bundan mustasno).

Imtiyoz shartlariga e’tibor bersak, 1 foizlik stavka faqat ikki shart birga bajarilganda amal qiladi: har bir xodimning oylik ish haqi MHTEKM ning kamida 2 baravari bo‘lishi va zamonaviy qadoqlangan meva-sabzavot tushumi umumiy daromadning kamida 50 foizini tashkil etishi kerak. Bu shartlar kichik korxona uchun og‘ir ekanini ko‘rish qiyin emas.

Statistikaga qaraydigan bo‘lsak, 2025-yil yanvar-noyabrda O‘zbekiston 2 022,2 ming tonna meva-sabzavot eksport qildi, uning qiymati 1 942,8 mln dollarni tashkil etdi. Bu o‘tgan yilning shu davriga nisbatan hajm bo‘yicha 6,3 foizga, qiymat bo‘yicha esa 36,8 foizga ko‘p. Meva-sabzavotning jami eksportdagi ulushi 6,3 foizga yetdi. Qiymat

hajmdan ancha tez o‘sgani mahsulot sifati va qo‘shilgan qiymat oshganini ko‘rsatishi mumkin. Taqqoslash uchun, 2025-yilda umumiy eksport 33 812,3 mln dollar bo‘lib, 24,0 foizga oshgan.

Lekin 2026-yilga kelib manzara o‘zgaradi. 2026-yil yanvar-iyunda meva-sabzavot eksporti qiymati 872,9 mln dollarni (1 086,7 ming tonna) tashkil etib, o‘tgan yilning shu davriga nisbatan atigi 3 foizga oshdi. 2025-yil birinchi yarmida esa bu o‘sish 40,5 foiz edi. Demak, o‘sish sur’ati keskin sekinlashgan va bu eksport dinamikasini faqat soliq imtiyozlari bilan izohlab bo‘lmasligini ko‘rsatadi: jahon bozoridagi narxlar, talab va boshqa omillar ham ta’sir qilgan bo‘lishi mumkin.

Investitsiya tomonida 2025-yilda asosiy kapitalga jalb qilingan xorijiy investitsiya va kreditlar 33,5 mlrd dollarni tashkil etdi, shundan qishloq xo‘jaligi ulushi 9,2 foiz bo‘ldi. Bu taxminan 3,1 mlrd dollarga to‘g‘ri keladi (o‘z hisobim). Biroq bu raqam butun qishloq xo‘jaligini qamraydi, qayta ishlashni alohida ko‘rsatmaydi va kreditlarni ham o‘z ichiga oladi. Shuning uchun imtiyozning investitsiyaga ta’sirini aniq ajratib bo‘lmaydi.

Bundan tashqari, tahlil imtiyozlardan hozircha asosan zamonaviy qadoqlash va eksportga yo‘naltirilgan yirik korxonalar foydalanayotganini ko‘rsatdi. Kichik va o‘rta qayta ishlovchilar, ayniqsa chuqur qayta ishlashga o‘tmoqchi bo‘lgan fermer xo‘jaliklari uchun imtiyoz olish shartlari (ish haqi talabi, tushum ulushi, texnik jihozlash va sertifikatlashtirish) hanuzgacha qiyin.

Xulosa va tavsiyalar

Tahlil qilganimda ko‘rdimki, joriy etilgan soliq imtiyozlari qayta ishlash va eksport sohasida faollikni oshirishga yordam bergan ko‘rinadi, ayniqsa 2025-yilda. Lekin buni imtiyozning yagona natijasi deb ayta olmayman. 2026-yil birinchi yarmida eksport qiymati atigi 3 foizga oshgani ham shuni ko‘rsatadiki, faqat soliq stavkasini tushirish uzoq muddatli o‘sishni ta’minlamaydi, logistika, sertifikatlash va bozorga chiqish kabi masalalar ham hal bo‘lishi kerak. Menimcha, hozirgi tizimning asosiy muammosi imtiyozlar hamma uchun bir xil ochiq emasligida: yirik korxona shartlarni bajarib imtiyozdan foydalanadi, kichik fermer yoki kichik sexning bunga imkoni kam.

Shu sababli quyidagilarni taklif qilaman:

Kichik va o‘rta korxonalar uchun shartlarni yengillashtirish. Ish haqi va tushum ulushi bo‘yicha talablarni kichik qayta ishlovchilar uchun yumshatish, sertifikatlashtirish va jihozlash talablarini soddalashtirish kerak, aks holda ular imtiyozdan chetda qolaveradi.

Imtiyoz tugaganda keskin o‘tishning oldini olish. 2028-yildan keyin stavka birdan 1 foizdan odatdagi darajaga chiqsa, korxonalar uchun bu katta zarba bo‘lishi mumkin. Stavkani bosqichma-bosqich oshirib borish yaxshiroq.

Imtiyozlar natijasini muntazam baholash. Berilgan imtiyoz evaziga qancha yangi ish o‘rni ochildi, qo‘shilgan qiymat va eksport qancha oshdi, shularni yil sayin hisoblab borish kerak. Qayta ishlash bo‘yicha investitsiyalar alohida hisobga olinsa, imtiyozning real samarasini ko‘rish osonlashadi.

Hududlar farqini hisobga olish. Xom-ashyosi ko‘p, lekin qayta ishlash quvvati yetmaydigan hududlarga imtiyozni ko‘proq yo‘naltirish maqsadga muvofiq.

Bu takliflar imtiyozlar real ish beradigan, byudjetga ham, korxonaga ham foyda keltiradigan tizim yaratishga yordam beradi deb o‘ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining eksport salohiyatini oshirish hamda qayta ishlash zanjirini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-136-son qarori, 2025-yil 8-aprel.

2. Davlat soliq qo‘mitasi. Qishloq xo‘jaligi korxonalari uchun soliq imtiyozlari, 14.04.2025 (gov.uz).

3. Milliy statistika qo‘mitasi. 2025-yil yanvar-dekabr oylari uchun tashqi savdo bo‘yicha dastlabki ma’lumot (stat.uz).

4. Milliy statistika qo‘mitasi. 2025-yilda asosiy kapitalga investitsiyalar 591,1 trln so‘mga yetdi (stat.uz).

5. Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston 6 oyda qariyb 1,1 mln tonna meva-sabzavot eksport qildi, 2026-yil (stat.uz).

6. Hall R.E., Jorgenson D.W. Tax Policy and Investment Behavior // American Economic Review, 1967.

7. Zwick E., Mahon J. Tax Policy and Heterogeneous Investment Behavior // American Economic Review, 2017.]